

■ УДК 784.087.68.091(477.8) (045)

Ю. М. Іванова, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри хорознавства та хорового диригування, Харківська державна академія культури, м. Харків

ivochkajulia843@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5529-5713>

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ХОРОВОГО ВИКОНАВСТВА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ОСНОВИ ТА СУЧАСНІСТЬ)

Розглянуто проблеми становлення й розвитку професійного хорового виконання в Західній Україні. Виявлено роль церковної музики в розвитку хорового професіоналізму. Відзначено посилення інтересу до музичного мистецтва Західної України у вітчизняному музикознавстві з другої половини ХХ ст. Визначено вплив музичних суспільств на розвиток хорового виконання. Акцентовано, що саме в камерному хоровому виконанні досягається найвищий рівень професійної майстерності. Розглянуто хорові колективи й музичних діячів, котрі відіграли важливу роль у професіоналізації хорового виконавства Західної України. Висновано, що професійне хорове виконавство на західноукраїнських землях пододало складний шлях, зберегло, охороняло та примножувало свої національні музичні традиції.

Ключові слова: професіоналізм, хорове виконання, хорова освіта, хорові колективи.

Ю. Н. Іванова, кандидат искусствоведения, доцент кафедры хороведения и хорового дирижирования, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПРОФЕСИОНАЛІЗАЦІЯ ХОРОВОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ (ИСТОКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ)

Рассмотрены проблемы становления и развития профессионального хорового исполнительства в Западной Украине. Выявлена роль церковной музыки в развитии хорового профессионализма. Отмечено усиление интереса к музыкальному искусству Западной Украины в отечественном музыковедении со второй половины ХХ в. Определено влияние музыкальных обществ на развитие хорового исполнительства. Акцентируется, что именно в камерном хоровом исполнительстве достигается высочайший уровень профессионального мастерства. Рассмотрены хоровые коллективы и музыкальные деятели, которые сыграли важную роль в профессионализации хорового исполнительства Западной Украины. Подытожено, что профессиональное хоровое исполнительство на западноукраинских землях прошло сложный путь, сохраняло, охраняло и приумножало свои национальные музыкальные традиции.

Ключевые слова: профессионализм, хоровое исполнительство, хоровое образование, хоровые коллективы.

Yu. M. Ivanova, Candidate of Art Criticism, Associate Professor of the Department of Choral Studies and Choral Conducting, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF CHORAL PERFORMANCE IN WESTERN UKRAINIAN LANDS (ORIGINS AND MODERNITY)

The aim of the article is to form a complex historical picture of the formation and development of professional choral art in Western Ukraine. The author also analyzes ensembles, which play an important role in the professionalization of the regional choral art.

Research Methodology. The study is based on the analytical, historical and musicological methods. The author presents the historical periodization of Galicia music culture, firstly made by L. Kijanowska.

Results. The author reveals the role of church music in the development of choral professionalism. The professional development of the choral performance at the territory of Western Ukraine is deeply connected with difficult political situation in this region. Its music was under the pressure of Austrian, Hungarian, Polish and Soviet music cultures. National choral singing traditions were carefully kept despite of the difficult existence conditions. The influence of music societies on the development of choral singing has been determined. A widespread structure of amateur choruses, which had the same art level, as professional ones, played a leading part in the choir art. It is emphasized that it is in the chamber choral performance the highest level of professional mastership is achieved. Choral composers, who kept Ukrainian traditions in their art and made their own choral groups, also helped to raise choral professional level. The author considers choral ensembles and music figures that play an important role in the professionalization of the choral performance of Western Ukraine.

Novelty. The holistic picture of the development of the professional choral performance in Western Ukraine is made for the first time.

The practical significance. The results of the study could be used as a material for the further elaboration of the study programs of the History of Ukrainian music for the high schools, colleges and other pedagogical institutions.

Key words: *professionalism, choral performance, choral education, choir.*

Постановка проблеми. Хорове виконавство в Україні завжди було носієм загальнолюдських традицій у духовному всесвіті українців. Таке ставлення до нього пов'язано з ментальністю нації, що має глибинні народнопісенні та церковно-хорові традиції. Для західних регіонів України хорова музика стала засобом національного самоствердження, збереження рідної культури в умовах іноземної експансії. Незважаючи на складні політичні умови, хорове мистецтво західного регіону постійно зміцнювалося й розвивалося від аматорства до професійної майстерності.

Мета статті — розглянути становлення та розвиток хорового виконавства в Західній Україні, колективи, що відіграли провідну роль у професіоналізації хорового виконавства регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Посилення інтересу до музичного мистецтва Західної України спостерігається у вітчизняному музикознавстві з другої половини ХХ ст. Автори праць виявляли загальні тенденції розвитку музичної культури, розглядали її регіональну своєрідність (І. Белза, З. Лисько). Дослідження останніх років — спроби цілісного усвідомлення музичної культури регіону в контексті розвитку європейської музичної культури (Н. Костюк, Л. Кияновська, О. Мартиненко, М. Черепанін та ін.).

Професіоналізм — це сукупність розроблених людиною теоретичних знань, набутого досвіду в певній сфері людської діяльності. Професіоналізм у хоровому виконавстві має немало ознак, що визначаються специфікою цього виду мистецтва. Згідно з Є. Бондар (2013, с. 104), «професіоналізм — висока майстерність, глибоке оволодіння професією, якісне, професійне виконання. Критеріями професійної співацької підготовки визначимо наявність: а) спеціальної музичної освіти з розгалуженою системою знань; б) нотографічної фіксації музичного тексту; в) систематичності та послідовності в передачі знань, умінь і навичок за допомогою навчальних закладів, хорових колективів з можливістю втілення в практичний навчальний процес; г) постійної виконавської (концертної) практики; д) тяжіння до художньої компетенції».

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші ознаки професіоналізму в хоровому виконавстві Західної України почали формуватися за часів існування Галицько-Волинського князівства. Православні традиції Київської Русі вплинули на хорове мистецтво, оскільки церковна музика протягом п'яти наступних століть визначатиме особливості його розвитку. У цей період музиканти об'єднувалися навколо монастирів та єпископських кафедр, створювалися перші хорові колективи.

Події другої половини XIV ст. завдали великих утрат самотній українській культурі. У 1569 р. об'єднані Галицько-Волинська й Литовська держави не приймали православ'я. У містах Галицько-Волинської держави засновувалися латинські церкви, організовувалися римо-католицькі парафії. Покатоличення українських земель у XVI ст. суттєво похитнуло музичні традиції православної музичної культури регіону. У 1596 р. Берестецька унія проголосила об'єднання в Україні католицького та православного віросповідань під керівництвом Ватикану. Унаслідок цієї події в Західній Україні створено греко-католицьку церкву. Музична культура новоствореної церкви успадковувала традиції православної літургії. Саме греко-католицька церква зберегла

для нащадків українське хорове мистецтво західноукраїнських земель. Було засновано «уніатські школи», що стали осередками української духовності. У 1783 р. відкрито Львівську греко-католицьку семінарію, де підтримувалися українські традиції хорового співу. Одним з найпомітніших хорових колективів стала капела греко-католицького собору Святого Юра у Львові. У першій половині XVIII ст. у Святоюрському митрополитичому кафедральному соборі існували оркестр і великий хор 40–50 чоловік, жіночі партії співали хлопчики. Осередок греко-католицької хорової культури розміщувався у Відні при церкві Св. Варвари, де мешкало поселення українців з Галичини. У Відні також було російське посольство, при якому існували невеличка православна капличка й гарний хор, що складався зі співаків Великої України. Активна професіоналізація хорового виконавства в Західній Україні починається із заснуванням перемишльської школи, яка мала велике значення не тільки в розвитку українського хорового виконавства, а й композиторської творчості. Музичну школу в Перемишлі, де здійснювали підготовку співаків та регентів, засновано в 1829 р. Організатором цієї школи став греко-католицький єпископ Іван Снігурський. Керівником Кафедрального хору обрали чеського музиканта Алоїза Нанке, котрий докладав значних зусиль для підвищення професійного рівня колективу.

Випускники перемишльської школи поширювали хорове виконавство по всій території Західної України. Ю. Лаврівський працює з хором семінарії у Львові, з хором львівської Ставропігії — перемишлянин Яків Неронович, а пізніше М. Вербицький обіймає там посаду диригента хору та вчителя музики. Справу перемишльського хору в Чернівцях продовжив Ів. Сінкевич. Хори створюються в Ужгороді та Мукачевому.

На початку XIX ст. в регіоні працювало багато іноземних музикантів, котрі розвивали хорове виконавство, упроваджували кращі європейські традиції в музичну культуру українців. Наприклад, Вацлав Роллічек був диригентом Львівського театру, молодший син В. Моцарта Франц Ксавер більшу частину свого життя працював у Львові і пропагував музику батька.

Провідну роль у професіоналізації хорового виконавства відіграли хорові колективи при музичних товариствах, які проводили активну концертну діяльність, розвинули світське хорове мистецтво й суттєво вплинули на підвищення професійного рівня хорового виконавства Західної України. Організаторами хорів були яскраві особистості — талановиті хормейстери, котрі мали здібності до створювання цікавих творчих колективів, заохочення до співу широких верств населення.

При товаристві «Руська бесіда» в 1863 р. створено перший світський аматорський хор, за рівнем близький до професійного. Популяризували

хорове мистецтво хори Галицького музичного товариства, товариства «Січ», «Горбан», «Просвіта», «Академічне братство», «Ехо», «Лютня» та ін. Хори й оркестри товариств взаємодіяли з німецькими та польськими оркестрами й хорами, що сприяло взаємопроникненню музичних культур та підвищенню професіоналізму українських виконавців.

Важливий внесок у розвиток хорового виконавства здійснив композитор, музично-просвітницький діяч, хоровий диригент Анатоль Вахнянін, організатор музичних товариств.

Організація товариства «Львівський Боян» стала важливою подією в музичному житті Західної України кінця ХІХ — початку ХХ ст. Товариство опікувалося організацією концертів, хорових конкурсів та друком творів, і цим сприяло виведенню хорового мистецтва зі сфери аматорського в професійну сферу.

У 1899 р. створено «Буковинський Боян», розвиток якого пов'язаний з діяльністю С. Воробкевича, котрий пропагував хорове мистецтво, працюючи з хором Чернівецької духовної семінарії. Музичні товариства Чернівців («Братній союз», «Согласіє», «Буковинський боян», пізніше, «Руський міщанський хор»), розпочали свою діяльність у другій половині ХХ ст., активно пропагуючи українське мистецтво (Михайличенко, 2007, с. 245). 1892 р. — рік створення «Перемишльського Бояна», диригентом хору став талановитий музикант М. Копко. З ім'ям Д. Січинського пов'язана діяльність «Станіславського Бояна». У 1900 р. організовано «Тернопільський Боян», диригентом хору став О. Терлецький. У 1895 р. Д. Січинський організував «Коломийський Боян». У 1901 р. виник «Стрийський Боян», засновниками його були Р. Олесницький, В. Нижанківський, А. Вахнянін, Ф. Колесса.

Підвищенню професіоналізму хорового виконавства сприяло виникнення наприкінці ХІХ ст. в багатьох містах приватних шкіл церковного співу, де здійснювалася професійна пісенно-хорова підготовка. Священники навчали церковного співу в парафіяльних школах, створюючи у великих містах церковні хори з учнів духовної семінарії.

У 90 рр. ХІХ ст. набували поширення невеликі хори-ансамблі, якими керували композитори-хоровики. Малий склад виконавців потребував високої професійної майстерності від їх учасників. Наприклад, хор «Одинадцятка» під орудою Д. Січинського виконував «На прю!» М. Лисенка, «З округків» Нижанківського, твори М. Вербицького «До місяця», «Все утихло», Лаврівського «Чом річенько» (Лисько, 1994, с. 253). Також у цей час діяли хори «Ехо» («Дванадцятка») під керівництвом Р. Макаревича та «Шістнадцятка» під керівництвом Садовського.

Визначальну роль у поширенні хорового мистецтва на Поділлі відіграв Український національний хор (м. Кам'янець-Подільський,

1918 р.). Активно концертували створені на Поділлі хорові колективи (Гайсинська капела, «Зірка», єврейський хор-гурток, Проскурівське співоче об'єднання).

Таким чином, у кінці XIX — на початку XX ст. існувало більше ста українських самодіяльних хорів достатньо високого рівня, які виникали здебільшого за ініціативи музичних товариств. При товариствах існували школи професійної підготовки співаків та хормейстерів, що стали підвалиною для створення професійної хорової освіти.

Важливу роль у професіоналізації українського хорового виконавства відіграло виокремлення наприкінці XIX — у першій третині XX ст. диригентської професійної освіти як фахового напрямку. Так, у 30 рр. навчання сольного та хорового співу в консерваторії Галицького музичного товариства становило 8 років, упродовж яких передбачалося опанування не тільки практичного курсу, але й здобуття музично-теоретичних знань. Значним авторитетом у диригентів-хормейстерів користувалася консерваторія імені С. Монюшка в Станіславі, яка згодом відкрила свою філію в Коломиї.

Високий рівень музичної підготовки мала і Львівська музична консерваторія імені К. Шимановського, створена як Приватний навчальний музичний заклад. У 1910 р. вона відкрила свої філії в Дрогобичі, Стрию та Тернополі. Розгорнув свою діяльність і Вищий музичний інститут імені М. Лисенка з 1903 р., діяльність якого нерозривно пов'язана з хоровим товариством «Боян».

Серйозне ставлення до хорової освіти в першій половині XX ст. сприяло створенню хорових колективів з професійним складом виконавців, які очолювали керівники з ґрунтовною диригентсько-хоровою освітою. Це «Український Наддніпрянський хор» Д. Котка, «Студіо-хор» М. Колесси (1938 р.), «Хор української молоді» С. Сапуна. Більшість учасників хорів здобули консерваторську освіту, що визначило нові підходи до репертуару й організації роботи над ним. Керівники долучали до програм не тільки обробки народних пісень та шедеври української класики, а й твори західноєвропейських композиторів.

«Український Наддніпрянський хор» (1921 р.) вважається першим професійним хором Західної України. Основоположниками стали колишні учні, студенти та випускники вищих музичних навчальних закладів Наддніпрянщини, які після Першої світової війни опинилися в Польщі. Хор складався з шістнадцяти співаків-хористів (так звана «шістнадцятка»), диригента та двох адміністраторів (у кількості 19 осіб). Після кількарічної перерви він відновив свою діяльність як чоловічий співацький колектив і проіснував до 1939 р.

Приєднання Західної України в 1939 р. до Радянського Союзу зумовило реформи як у виконавстві, так і в системі музичної освіти. Консерваторія Польського (Галицького) Музичного Товариства, Консерваторія імені К. Шимановського, Вищий музичний інститут імені М. Лисенка та музикологічний Інститут (відділ музикології) Львівського університету об'єднано в єдиний навчальний заклад — Львівська державна консерваторія.

На базі хору Товариства «Львівський Боян» та «Українського Наддніпрянського хору» у 1939 р. створено капелу «Трембіта», колектив очолив Дмитро Котко. Капела продовжувала традиції хору «Львівський Боян», який увесь час тісно співпрацював з А. Вахняниним, Д. Січинським, Г. Топольницьким, Ф. Колесою, Й. Кишакевичем, С. Людкевичем.

Професійне хорове виконавство за радянських часів зосереджено у філармоніях, які створюються в усіх обласних центрах. Крім хорових капел, виникають професійні ансамблі пісні і танцю, капели бандуристів. У 1946 р. при Ужгородській філармонії створено ансамбль пісні й танцю (нині Заслужений Закарпатський народний хор). Буковинський ансамбль пісні і танцю України організовано в 1945 р. при Чернівецькій обласній філармонії. У 1939 р. в м. Івано-Франківськ засновано професійний ансамбль пісні і танцю «Гуцулія».

У 50 рр. в умовах посилення ідеологічного тиску влади багато хорових колективів занепали. Незважаючи на такі тенденції, хорові колективи Західної України не припинили працювати, а тільки скорочували концертну діяльність.

На початку 70–80 рр. Західна Україна, незважаючи на свою політичну залежність, продовжувала зберігати традиції рідної культури. Цей період характеризується організацією хорів хлопчиків. Так, у 1971 р. М. Кацал створює хор хлопчиків «Дударик». Зараз це відома чоловіча хорова капела не тільки в Україні, а й за її межами. У 1989 р. завдяки старанням Миколи Кацала на базі капели сформовано першу в Україні хорову школу. Хор хлопчиків та юнаків Мукачівської хорової школи заснований у 1983 р. (з 1989 р. — хорова школа хлопчиків та юнаків), організатор хору та хорової школи В. Волонтир.

Наприкінці 80 рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях розпочинається розквіт камерного хорового виконавства. Камерні хори організуються як аматорські, а згодом стають професійними колективами при обласних філармоніях та муніципалітетах. Камерне хорове виконавство дозволило значно підвищити професійну майстерність українських хорів. У 1986 р. у м. Ужгород створено камерний хор «Кантус» (керівник Е. Спокач).

1986 р. на базі самодіяльного хору в Дрогобичі виник камерний хор «Легенда» (керівник Цигилик). У 1988 р. Олег Цигилик заснував Львівський муніципальний хор «Гомін» (зараз керівник Р. Ляшенко). Львівський камерний хор «Gloria» (керівник В. Сивохіп) одним з перших після тривалого забуття відновив у виконавській практиці українську духовну спадщину XVII–XIX ст.

Підвищення професійної майстерності хорового виконавства в західноукраїнській музичній культурі триває і в роки незалежності. Створюються хорові колективи, які активно пропагують українську духовну спадщину та фольклор. Численні високопрофесійні хори сприяють створенню нових високохудожніх зразків, що сконцентрували кращі традиції духовної та класичної спадщини. Яскравим прикладом є творчість сучасних українських композиторів М. Скорика, В. Камінського, В. Рунчака, композиторів Львівської школи (О. Козаренка, Ю. Ланюка).

Кращі традиції західноукраїнської хорової школи зберігає кафедра хорового диригування Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка, потужний потенціал якої створив Микола Колесса. Традиції львівської школи активно підтримує заслужений діяч мистецтв України, професор М. Кулик — керівник заслуженої академічної капели України «Трембіта» та студентського хору Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка.

Розвивається і камерне хорове виконавство. Яскравий самобутній камерний хор «Воскресіння» засновано в 1991 р. О. Тарасенком на базі архієрейського хору Рівненської єпархії. У 1991 р. створено камерний хор «Галицькі передзвони» (керівник І. Дем'янець). У 1998 р. створено Хмельницький муніципальний камерний хор (керівник І. Цмур), у 2009 р. — Івано-Франківський камерний хор «Воскресіння» (керівник Рудницький), відновив свої виступи Чернівецький камерний хор «Чернівці» (керівник Н. Селезньова).

У роки незалежності активно поновлюються творчі зв'язки між хоровими колективами Західної та Східної України, чому сприяють творчі зустрічі та фестивалі, де колективи пропагують своє мистецтво. Найвідоміші серед них: фестиваль духовної музики «Великодні дзвони» (м. Львів), міжнародний фестиваль хорової музики «Передзвін» (м. Івано-Франківськ), міжнародний фестиваль хорової музики «Львівські зустрічі», міжнародний фестиваль хорової музики «На хвилях Стрия» та ін. Особливістю програм хорів (не тільки західноукраїнських) є наявність сучасної хорової музики фольклорного напрямку, котра досить часто має гуцульську та лемківську основу.

Висновки:

— професіоналізація хорового виконавства на західноукраїнських землях відбувалася в умовах музичного життя, що зумовлене політичною ситуацією регіону, який перебував під впливом австрійської, угорської, польської та радянської музичних культур;

— незважаючи на складні умови існування, хорове виконавство Західної України сумлінно зберігало національні традиції хорового співу;

— професіоналізація хорового виконавства — тривалий процес, важливу роль у якому відіграла розгалужена мережа самодіяльних хорів, більшість з яких за виконавським рівнем не відрізнялася від професійних;

— важливу роль у підвищенні професійного рівня хорів відігравали композитори-хоровики — яскраві особистості, котрі зберігали українські традиції в хоровій творчості, а також створювали хорові колективи під своїм керівництвом;

— професіоналізації хорового виконавства сприяло наприкінці XIX— на початку XX ст. виокремлення хорової освіти як фахового напрямку;

— якісно нового рівня набуває хорове виконавство за років незалежності: високий професійний рівень колективів, потужна хорова школа.

Отже, професійне хорове виконавство на західноукраїнських землях пододало складний шлях, зберігало, охороняло та примножувало свої національні музичні традиції. Влучно його характеризує Л. Кияновська: «<...> не забути про значний потенціал культури, а для українців передусім — музики, що закладена впродовж століть у генетичному коді, через думку, через пісню, через літургії, через спадщину наших найбільших музичних геніїв охороняла нас» (Кияновська, 2007).

Список посилань

- Бенч-Шокало, О. Г. (2002). Український хоровий спів: *Актуалізація звичаєвої традиції: навчальний посібник* (с. 15–82). Київ: Редакція журналу «Український Світ».
- Бондар, Є. (2013). Генезис професійного хорового виконавства: від витоків до XVIII століття. Композиторська творчість і музичне виконавство. *Науковий вісник МНАУ імені П. І. Чайковського*, 107, 104–115. Узято з http://knmau.com.ua/naukovi_y_visnik/107/pdf/13.pdf
- Кияновська, Л. О. (2007). *Галицька музична культура XIX–XX ст.: навчальний посібник* (с. 21–205). Чернівці.
- Кияновська, Л. (2012). Музика як стратегічна проблема української незалежності. *Журнал Верховної ради «Віче»*, 15, Київ. Узято з <http://veche.kiev.ua/journal/3223/>

- Лисько, З. (1994). *Піонери музичного мистецтва в Галичині*. Львів – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць.
- Михайличенко, О. В. (2007). *Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективний та теоретичний аспект): монографія (2-ге вид.)*. Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал».

References

- Bench-Shokalo, O. G. (2002). *Ukrainian choral singing: Actualization of the customary tradition: a textbook* (pp. 15–82). Kyiv: Editorial office of the magazine «Ukrainian World». [In Ukrainian].
- Bondar, E. Genesis of professional choral performance: from the origins to the 17th century. Composing creativity and musical performance. *Scientific bulletin of the P. Tchaikovsky National Taras Shevchenko University*, 107, 104–115. Retrieved from http://knmau.com.ua/naukoviy_visnik/107/pdf/13.pdf [In Ukrainian].
- Kiyanovskaya, L. O. (2007). *Galician music culture of the 19th-20th centuries: a textbook* (pp. 21–205). Chernivtsi [In Ukrainian].
- Kiyanovskaya, L. (2012). Music as a Strategic Problem of Ukrainian Independence. *Journal of the Supreme Council «Viche»*, 15. Kyiv. Retrieved from <http://veche.kiev.ua/journal/3223/> [In Ukrainian].
- Lysko, Z. (1994). *Pioneers of music art in Galicia*. Lviv – New York: M. P. Kots publishing house. [In Ukrainian].
- Mykhailychenko, O. V. (2007). *Music and aesthetic education of children and youth in Ukraine (retrospective and theoretical aspect): monograph* (2nd ed.). Sumy: OJSC «Sumy Regional Printing House», publishing house «Kozatsky Val». [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 20.11.2017 р.